

บทที่ 1

บทนำ

ความจำเป็นและความสำคัญของปัญหา

จากรายงานการศึกษาวิจัยของสหประชาชาติ ได้แสดงให้เห็นแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรโลกในปี 2534 โลกจะมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปหรือคนสูงวัยถึง 580 ล้านคน และประมาณครึ่งหนึ่งของที่เพิ่มขึ้นจะเป็นประชากรในแถบเอเชีย (จำเรียง กุระสุวรรณ, 2533, หน้า 5) ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งในแถบเอเชียที่ขนาดของประชากรสูงอายุจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากสถิติประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2513 มีประชากรทั้งหมด 34.4 ล้านคน มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป 5.1 ล้านคน นับมาถึง พ.ศ. 2533 ประชากรไทยทั้งหมด 56.3 ล้านคน มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป 6.1 ล้านคน และคาดว่าจะ ประชากรของไทยใน พ.ศ. 2543 จะมีจำนวน 64.4 ล้านคน และมีประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปถึง 7.5 ล้านคน (มลิวลย์ ดำรงค์ดี, 2535, หน้า 37) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าผู้สูงอายุจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นโดยตลอด และขณะเดียวกันอายุเฉลี่ยของคนไทยก็เพิ่มมากขึ้น หรือสามารถกล่าวได้ว่าคนไทยเรามีอายุยืนยาวมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเมื่อ พ.ศ. 2490 คนไทยมีอายุขัยเฉลี่ยเพียง ชาย 48 ปี หญิง 51 ปี และต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2528 คนไทยมีอายุขัยเพิ่มขึ้นเป็นชาย 61.75 ปี หญิง 67.50 ปี และคาดว่าในปี พ.ศ. 2533-38 ชายไทยจะมีอายุเฉลี่ย 63.5 ปี และหญิงไทยจะมีอายุเฉลี่ย 68.75 ปี (วิจิตร บุญยะไพฑร, 2523, หน้า 1)

จากรายละเอียดของข้อมูลดังกล่าว ทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุคือผู้ที่ผ่านโลกมามาก เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ จึงรู้เห็นและเข้าใจชีวิตอันยาวนาน มีลูก หลาน เหลน สืบทอดวงศ์สกุลมากมาย มีภูมิปัญญาซึ่งได้รับการสั่งสมมาตลอดระยะเวลาที่ใช้ชีวิตเริ่มตั้งแต่เกิด มีการศึกษาหาความรู้ทั้งในและนอกระบบ โดยวิธีการลองผิดลองถูก การเอาเยี่ยงอย่าง การฝึกฝนตนเอง หรือได้รับความรู้จากการศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การถ่ายทอดโดยผ่านสื่อมวลชน ฯลฯ ทั้งยังได้มีการทำงานและ

ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและสังคมอย่างมากมาย ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงนับว่าเป็นผู้ที่มีคุณค่าของสังคม โดยเฉพาะผู้สูงอายุในชนบท ซึ่งเป็นชาวพื้นบ้านธรรมดา มีชีวิตที่เรียบง่าย ได้รับการศึกษาน้อย ขาดแคลนอาหารที่มีคุณค่า ด้อยโอกาส และต้องต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เนื่องจากอดีตที่ผ่านมา การแพทย์และการสาธารณสุขในชนบทไทยยังไม่เจริญก้าวหน้า และบริการพื้นฐานของรัฐยังไม่ถึงชาวบ้านในชนบทอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ แต่บุคคลเหล่านั้นก็สามารถจะปฏิบัติตนให้มีชีวิตยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน และยังสามารถจะถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติรักษาตนเองให้มีชีวิตยืนยาว และเป็นสุขไปยังลูก หลาน เหลน และบุคคลทั่วไปอีกด้วย

ผู้สูงอายุแม้จะมีตัวเลขบ่งบอกถึงความแก่ก็ตาม แต่เราก็จัดให้ว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่า เนื่องจากเป็นบุคคลผู้ได้ผ่านการดำเนินชีวิตมาเป็นเวลานาน จึงมีโอกาสนั่งสนทนาประสบการณ์ ทั้งในแง่ของการดำเนินชีวิตทางสังคม การทำงาน และการศึกษาวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้เชื่อมโยงยุคสมัยก่อนและปัจจุบันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังเช่นผู้สูงอายุหลายท่านเป็นต้นว่า พระธรรมดิลก เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พระสงฆ์นักพัฒนาวัย 76 ปี ผู้มีผลงานเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป หรือผู้ใหญ่พล ตีบตา วัย 78 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองหล่ม หมู่ที่ 4 ตำบลสันมหาพน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นคนชาติชาวสวนลำไย ผู้เคยได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นและเป็นผู้นำชาวบ้านในการพัฒนาจนถึงปัจจุบันทั้งยังมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ บุคคลดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ชีวิตจากการเป็นผู้สูงอายุมาสู่คนรุ่นหลัง จึงนับว่าเป็นผู้ที่มีคุณค่าต่อสังคมที่ควรแก่การศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นที่ยอมรับกันถึงความสำคัญของทรัพยากรบุคคลกลุ่มนี้ แต่การเชื่อมโยงประสบการณ์ระหว่างคนรุ่นนี้กับคนรุ่นหนุ่มสาวก็ยังประสบปัญหามาโดยตลอด ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ไม่สามารถประสานความเข้าใจระหว่างวัยต่อวัยได้อย่างราบรื่น ด้วยปรากฏการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งความชราภาพกับอายุ ไม่ใช่ขีดจำกัดที่บ่งบอกถึงคุณค่าของคนอย่างแท้จริง อีกทั้งในอดีตที่ผ่านมาการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุมีไม่มากนัก เนื่องจากประชากรกลุ่มนี้เป็นประชากรกลุ่มน้อยและไม่มีปัญหาทางสังคมที่เด่นชัด แต่ในภาวะการณ์ปัจจุบันที่โลกมีการพัฒนาวิชาการทางด้านการแพทย์มากขึ้น ทำให้ช่วงการมีชีวิตของมนุษย์ยืดยาวออกไป ขณะเดียวกันอัตราการตายในทุกกลุ่มอายุก็ลดลงด้วยนั้น ทำให้คาดกันว่า จะเกิดปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้นและปัญหานี้จะเป็นปัญหาที่ทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะประชากรในกลุ่มนี้จะมีจำนวน

เพิ่มมากขึ้นทุกปี โดยเฉพาะในช่วงหลังปี พ.ศ. 2543 ไปแล้ว ทั้งนี้เป็นผลจากการมีภาวะการณที่เรียกว่า "baby boom" เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (เกริกศักดิ์ บุญญานพงศ์ และคณะ, 2533, หน้า 1) การเพิ่มประชากรกลุ่มนี้ในอนาคตจึงมีเพียงทำให้ปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างคนสองวัยในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลถึงปัญหาลักษณะอื่น ๆ ตามมาอีกด้วย เพราะคนแต่ละวัยย่อมมีความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ กัน รวมถึงความต้องการการบริการบริโภคสินค้าและบริการชนิดต่าง ๆ ก็ต่างกันด้วย ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดหาสินค้าและบริการสำหรับคนกลุ่มนี้โดยเฉพาะเพิ่มขึ้นด้วย การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับคนกลุ่มนี้

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเด็นที่เป็นปัญหาลักษณะหนึ่งจะเริ่มเมื่อประมาณ 10 กว่าปีมานี้ แม้ว่าประเทศไทยจะได้มีการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งในภาครัฐและเอกชนมาก่อนหน้านั้นแล้วก็ตาม เหตุที่ไม่ได้มีการศึกษาปัญหามานอกหน้านั้น เนื่องมาจากโครงสร้างของครอบครัว ความเชื่อค่านิยม ตลอดจนวัฒนธรรมประจำชาติไทย มีส่วนในการเกื้อหนุนและเอื้อเฟื้อต่อประชากรกลุ่มนี้อยู่ ทำให้ประชากรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดไม่ต้องประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตมากนัก แต่ในระยะประมาณ 20 กว่าปีมานี้ ประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ-สังคมขึ้น และการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ขยายวงกว้างออกไปครอบคลุมทั้งในเขตเมืองและชนบท รวมทั้งทวีความรวดเร็วในการเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น จนเกิดผลกระทบต่อโครงสร้างของครอบครัว ความเชื่อและค่านิยมและแบบแผนการดำเนินชีวิตของประชาชนโดยทั่วไป เป็นผลให้ผู้สูงอายุที่เคยชินกับแบบแผนการดำเนินชีวิตในอดีตต้องเผชิญกับปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการดำเนินชีวิตในแบบของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากสำหรับผู้สูงอายุที่จะต้องเปลี่ยนจากความเคยชินเก่า ๆ ทั้งยังต้องปรับเปลี่ยนความคิด ความเข้าใจ ค่านิยมแบบเก่า ๆ ให้เข้ากับลักษณะสังคมใหม่อีกด้วย นอกจากนี่ยังมีผลกระทบจากเศรษฐกิจที่ทำให้คนในวัยที่สอง ซึ่งเป็นวัยต่อจากผู้สูงอายุต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ทำให้ผู้สูงอายุต้องช่วยเหลือตนเองมากขึ้น และคนในวัยเด็กหรือวัยรุ่นที่มีช่วงห่างจากผู้สูงอายุมาอีกช่วงหนึ่ง หรือนับเป็นวัยที่สามต่อจากผู้สูงอายุ มีแนวความคิด ความเชื่อ ที่แตกต่างจากผู้สูงอายุ ก็ยิ่งทำให้ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับปัญหาสับสนทางจิตใจมากยิ่งขึ้นไปอีก (สุรีย์ บุญญานพงศ์, 2534, หน้า 1) ดังนั้น ปัญหาผู้สูงอายุจึงมิใช่เป็นเพียงปัญหาของครอบครัวอีกต่อไป หากแต่ได้ขยายขนาดออกมาเป็นปัญหาของสังคมด้วย

ในสถานการณ์ที่โครงสร้างทางประชากรเปลี่ยนไปจากโครงสร้างประชากรวัยเด็กมาเป็นโครงสร้างประชากรวัยสูงอายุ กล่าวคือ มีอัตราส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มสูงกว่าประชากรในวัยเด็ก เช่นที่เป็นอยู่ทั่วโลกในปัจจุบัน ปัญหาผู้สูงอายุก็ยิ่งทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นไปอีก การศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม จิตวิทยา และอื่น ๆ จึงเป็นความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้และเป็นสิ่งที่ต้องรีบดำเนินการอีกด้วย

การปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของชาวชนบท ซึ่งได้แก่ การดูแลสุขภาพของร่างกายขั้นต้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้สมุนไพร การปฏิบัติตนโดยงดเว้นอาหารบางประเภท การใช้พิธีกรรม การเชื่อเรื่องผี การใช้ภูมิปัญญาและภูมิธรรม โดยพิจารณาสิ่งจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพและการปฏิบัติตนให้มีศีลธรรมประจำใจ ภายใต้กรอบและครรลองของสังคม ตลอดจนการรักษาสุขภาพแวดล้อมให้บริสุทธิ์ ปราศจากมลพิษและพิษภัยต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอันควรแก่การศึกษา

จากเหตุผลซึ่งกล่าวมาทั้งหมด จึงนำไปสู่ความสนใจของผู้วิจัยถึงการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบท ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยศึกษาว่ามีวิธีการปฏิบัติตนอย่างไร จึงทำให้มีชีวิตยืนยาว มีปัจจัยสิ่งใดบ้างที่สนับสนุนการมีชีวิตยืนยาวและเป็นสุข ตลอดจนศึกษาเครือข่ายสังคมในการดำเนินวิถีชีวิต เพื่อนำเอาระบบความคิดและแนวทางมาปรับใช้กับสถานการณ์ในปัจจุบันและในอนาคตและเป็นแนวทางศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ ในวิถีชีวิตของชุมชน ในสังคมปัจจุบันต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างทางสังคม-เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุในชนบท
2. เพื่อศึกษากระบวนการปฏิบัติตนของผู้สูงอายุในชนบท
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการดำรงชีวิตที่ยืนยาวของผู้สูงอายุในชนบท

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ ตลอดจนลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้สูงอายุในชนบท

2. ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบท ตลอดจนปัจจัยและบริบททางสังคมในการดำเนินวิถีชีวิต ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุในชนบทมีชีวิตที่ยืนยาว

3. เพื่อเป็นข้อมูลให้กับบุคคล องค์กรที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตนำไปประยุกต์ใช้ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้จำกัดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลลาลชุม อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน รวม 2 หมู่บ้าน คือบ้านหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 เนื่องจากเป็นพื้นที่ชนบทที่ชาวพื้นบ้านมีวิถีเรียบง่ายและในอดีตที่ผ่านมา การแพทย์และการสาธารณสุขไม่เจริญก้าวหน้า และชาวบ้านมีการยึดถือจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในการปฏิบัติตน ละเว้นอบายมุขและอบรมสิ่งสอนลูกหลานให้อยู่ในครองธรรม

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่

2.1 สภาพของผู้สูงอายุในด้านชีวิต ความเป็นอยู่ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม และสภาพแวดล้อม ตลอดจนวิถีชีวิต เครือข่ายความรู้ในการดำรงชีพและปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและชุมชน

2.2 วิธีการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบท สาระและความรู้ของการมีชีวิที่ยืนยาว เช่น ในเรื่องอาหาร การออกกำลังกาย การปรึกษาหมอ การดูแลสุขภาพครอบครัว สุขภาพจิตที่ดี และการตรวจสุขภาพ

2.3 ปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการดำรงชีวิที่ยืนยาว เช่น สถานที่พำนักรักษา เพศ การร่วมในกิจกรรมของสังคม ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุของชาวชนบท

ปัญหาของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งจะศึกษาปัญหาเกี่ยวกับ

1. สภาพของผู้สูงอายุชาวชนบทในพื้นที่ตำบลลาลชุม อำเภอเวียงสา จังหวัดน่านเป็นอย่างไร

2. การปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบทในพื้นที่ดังกล่าว มีกิจกรรมที่น่าสนใจอะไรบ้าง และสม่ำเสมอหรือไม่

3. การพำนักรักษาอยู่ในชนบท เพศ และการร่วมกิจกรรมของสังคม เป็นปัจจัยสำคัญต่อการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุหรือไม่

4. ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุหรือไม่

ข้อดกลงเบื้องต้น

1. การปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบท สามารถทราบได้จากการสอบถาม สังเกต และสัมภาษณ์ผู้สูงอายุและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ตามแบบคู่มือการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

2. คำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์ เป็นคำตอบที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การปฏิบัติตน หมายถึง การดูแลรักษาตนเอง เช่น ดูแลสุขภาพของร่างกาย งดเว้นอาหารบางประเภท การใช้ยาหรือสมุนไพร พิธีกรรม ความเชื่อ ตลอดจนปฏิบัติตามครรลองของสังคม เพื่อให้มีชีวิตยืนยาวและเป็นสุข

2. การมีชีวิตยืนยาว หมายถึง การที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยมีอายุสูงกว่าอายุขัยเฉลี่ยของประชาชนในปัจจุบัน มีสุขภาพอนามัยแข็งแรง สมบูรณ์ทั้งทางกายและใจ มีความสุขและความสำราญในชีวิต

3. วัยสูงอายุ หมายถึง วัยที่ย่างเข้าสู่ชราภาพ ซึ่งชมรมผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ได้กำหนดลักษณะของผู้สูงอายุไว้ว่าเป็นผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป

4. ชาวชนบท หมายถึง บุคคลธรรมดาในหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่นอกเขตเทศบาลและนอกเขตสุขาภิบาล

5. ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทั้งหญิงและชาย